

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ЧУБАЄВСЬКИЙ ВІТАЛІЙ ІВАНОВИЧ

УДК 324 (477): 342.81

**ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЯК ЧИННИК ЛЕГІТИМАЦІЇ
ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Львів–2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Рівненському державному гуманітарному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат політичних наук, доцент

Черній Алла Леонідівна,

Рівненський державний гуманітарний університет, доцент кафедри політичних наук.

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, професор

Цвих Володимир Федорович,

Київський національний університет імені Шевченка, завідувач кафедри політології;

доктор політичних наук, професор

Романюк Анатолій Семенович,

Львівський національний університет імені Івана Франка, професор кафедри політології.

Захист відбудеться «28» жовтня 2016 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.35.051.17 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79001, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 301.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано «27» вересня 2016 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

В. В. Бунь

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблема легітимності політичної влади набуває особливого значення в умовах переходу до демократії, оскільки майбутнє демократичних інститутів залежить від їх визнання більшістю народу як таких, що відповідають запитам суспільства й забезпечують оптимальну форму врядування. Важлива складова частина легітимації політичної влади – вибори, оскільки на початковому етапі формування представницьких органів влади закладається підґрунтя її суспільної довіри.

Інституційна структура, процедури й механізми електорального процесу надають його суб'єктам широкі можливості для переконань громадськості у власній спроможності забезпечити ефективне керування суспільством. Рівень суспільної довіри до новообраної влади є похідною від якості таких інститутів політичної системи, як політичні партії, опозиція, об'єднання громадянського суспільства тощо. Поряд з агрегацією суспільних потреб та інтересів вони не лише делегують своїх представників до органів влади, а й спроможні забезпечити ефективний контроль над їхньою діяльністю.

Важливий чинник легітимації політичної влади в електоральному процесі – відповідність українського законодавства та практики проведення виборів європейським стандартам, а отже, активна співпраця в цьому контексті з міжнародним фахівцями й інституціями.

На сучасну політику усе більше впливає чинник комерціалізації виборчого процесу, а політична діяльність в Україні перетворюється на прибутковий бізнес із використанням сучасних комунікативно-інформаційних технологій. Наслідок такого становища – низька функціональність наявних в Україні управлінських структур, відсутність стабільних та ефективних ліфтів між владою й народом, що є перешкодою на шляху становлення в країні консолідованої демократії.

Моніторинги суспільної думки в Україні майже за всі роки незалежності засвідчують українські низькі рейтинги довіри до політичної влади, тобто її головні інститути не є легітимними в очах громадян. Криза легітимності влади, що неухильно загострюється, створює неабиякі загрози не лише для правлячих кіл, а й для незалежності країни. Свідчення того – перманентне гостре протистояння між владою та народом, прояви сепаратизму, утрата частини території й військова агресія з боку Російської Федерації.

Актуальність дослідження обумовлена також недостатністю наукової літератури стосовно проблеми електоральної легітимації політичної влади в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідницької роботи кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету.

Об'єкт дослідження – процес формування вищих органів влади в Україні та засоби їх легітимації.

Предмет дослідження – умови, засоби та процедури легітимації політичної влади в електоральних процесах в Україні на етапі демократичної трансформації.

Мета й завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи – дослідження нормативно-правової бази, інституційної структури, процедур і технологій легітимації політичної влади в Україні на виборах вищих органів влади в контексті демократизації електоральної участі громадян.

Мета дослідження зумовила потребу виконання таких **завдань**:

- на базі вивчення сучасної наукової літератури визначити проблемне поле феномену легітимації політичної влади в електоральному процесі;
- обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження електорального процесу як чинника легітимації політичної влади в Україні;
- визначити структуру, зміст і напрями вдосконалення нормативної бази електорального процесу на виборах Президента України та українського парламенту;
- виявити інституційну структуру й процедури легітимації політичної влади в електоральних процесах;
- визначити загальні тенденції в еволюції використання виборчих технологій;
- з'ясувати форми та динаміку змін електоральної участі громадян на виборах Президента України й українського парламенту;
- виявити загальні тенденції в структурі електоральних переваг громадян на президентських і парламентських виборах 1991–2014 рр. в Україні;
- простежити головні тенденції в діяльності та характері зауважень офіційних міжнародних і громадських спостерігачів на президентських та парламентських виборах в Україні наприкінці 1990-х – у 2000-ні рр.

Методологічна база дослідження. Дисертаційна робота ґрунтується на методологічних засадах і принципах *об'єктивності, усебічності, системності, історизму* тощо. Визначальні в дослідженні *системний та інституційний підходи*, які дали підставу розглядати процес легітимації

політичної влади в електоральних процесах як складне явище, що детерміноване інституційною структурою, специфікою формування владних інституцій в Україні, їх прив'язкою до партійної системи й особливостей регіонального розвитку країни тощо.

Оснoву роботи також складають загальнонаукові методи пізнання. Так, дисертантом використано *метод аналізу й синтезу* для з'ясування тенденцій змін нормативно-правової бази виборів, форм та засад участі в них суб'єктів електорального процесу, особливостей застосування виборчих технологій, засобів контролю, критичних зауважень офіційних спостерігачів тощо. *Метод сходження від абстрактного до конкретного* дав змогу з'ясувати практичну доцільність використання концептуальних моделей легітимації політичної влади, типів виборчих систем під час організації та проведення вітчизняних виборів. *Метод індукції й дедукції* застосовано для виявлення регіональних особливостей і загальних закономірностей електоральних переваг виборців.

Серед методів політологічних досліджень потрібно відзначити *біхевіоральний метод*, який використано для з'ясування поведінки таких суб'єктів виборчого процесу, як кандидати в Президенти України, народні депутати, виборці тощо.

Ефективним засобом пошуку найкращих правил, засобів і прийомів проведення демократичних виборів, порівняння переваг виборців у різних електоральних циклах під час формування вищих органів влади став *компаративний метод*.

Для опрацювання й систематизації документів, виявлення їх політичного змісту, зокрема законів про вибори, програм політичних партій, публікацій у ЗМІ тощо, здобувачем використано метод *контент-аналізу*.

Наукова новизна дослідження визначена метою та передбачає виконання таких завдань:

Уперше:

- запропоновано авторське визначення поняття «процес електоральної легітимації політичної влади». На думку дисертанта, це унормована система взаємозв'язків суб'єктів суспільно-політичних відносин, спрямована на забезпечення легітимності органів публічної влади їх підтримкою та визнанням під час виборів. Зазначений процес не збігається хронологічно із законодавчо закріпленими термінами виборчого процесу, оскільки легітимація суб'єктів виборчого процесу (партій і кандидатів) розпочинається до початку офіційного оголошення виборів та закінчується складанням присяги новообраними депутатами, президентом тощо, акт якого також відбувається поза межами виборчого процесу;

- здійснено аналіз електорального процесу як політичного із визначенням його стадійно-послідовних етапів. Електоральний процес у його політичному вимірі складається з таких головних етапів: 1) конституювання; 2) інституалізація; 3) реалізація; 4) контроль. Обґрунтування такого розуміння електорального процесу знайшло своє відображення в структурі дисертації.

Уточнено:

- уявлення про тенденції змін у змісті процесу електоральної легітимації політичної влади, які унаочнюються через зміни в його інституційній структурі, удосконаленні законодавства про вибори в бік його демократизації, оптимізації залучення громадян до участі на всіх етапах виборчого процесу;
- розуміння змісту технологій електоральної легітимації політичної влади, що еволюціонує в бік їх віртуалізації та поширення мережевих структур;
- змістову характеристику участі громадських організацій в електоральному процесі. Досліджено їх участь не лише на етапі організації ефективного контролю за виборами, а й на передвиборному етапі, зокрема через створення процедур попереднього відбору кандидатів.

Набули подальшого розвитку:

- аналіз досвіду використання адміністративного ресурсу та «брудних» виборчих технологій під час електоральних кампаній як чинників делегітимації влади;
- дослідження форм, динаміки кількісних і якісних змін участі громадян на всіх етапах електорального процесу як індикатора легітимації політичної влади.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення дисертації є підґрунтям для подальших наукових досліджень проблеми легітимації політичної влади в електоральних процесах. Фактичний матеріал та основні теоретичні положення дисертації можуть бути використані в навчально-виховному процесі під час читання курсів із суспільно-політичних дисциплін. Матеріали дисертації також можуть бути корисними для органів державної влади та управління, політичних партій і громадських організацій в їхній практичній діяльності, у розробленні основ внутрішньої політики, під час підготовки та проведення виборів різного рівня.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки наукової праці апробовано на міжнародних і вітчизняних наукових конференціях: ІХ Міжнародній науково-практичній конференції аспірантів і студентів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»,

Луцьк, 12–13 травня 2015 р.; IV Політологічних читаннях імені професора Богдана Яроша», Луцьк, 14 травня 2015 р.; Міжнародній науково-практичній конференції «Право в період трансформації. Підстави правової держави в демократичних системах», Луцьк, 23 листопада 2015 р.; Першій міжнародній науково-практичній конференції «Регіональна політика: законодавче регулювання та практична реалізація», Київ, 24–25 листопада 2015 р.; VI Міжнародній науковій конференції: «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи», 7–8 квітня 2016 р., Чернівці; V Всеукраїнських політологічних читаннях імені професора Богдана Яроша», Луцьк, 14 квітня 2016 р.; X Міжнародній науково-практичній конференції аспірантів і студентів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень», Луцьк, 17–18 травня 2016 р.

Результати дослідження також обговорено на засіданнях кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету.

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 11 публікаціях, із яких чотири – у фахових виданнях України з політичних наук, одна – у іноземному періодичному виданні політологічної тематики та шість тез конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел. Загальний обсяг роботи становить 228 сторінок, 31 сторінка – список використаних джерел і літератури (254 найменування). Із них основний текст – 186 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його об'єкт та предмет, сформульовано мету й завдання, методологічну базу роботи, її наукову новизну, висвітлено практичне значення одержаних результатів та їх апробацію, дані про структуру наукової праці.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади дослідження**» здійснено аналіз доробку зарубіжних та вітчизняних учених стосовно проблеми легітимації політичної влади в електоральних процесах.

У підрозділі 1.1 «*Проблема легітимації політичної влади в електоральних процесах як об'єкт наукового дослідження*» здійснено аналіз ступеня вивчення проблеми, визначено проблемне поле феномену легітимації політичної влади у виборчому процесі. В основу сучасного розуміння легітимності як суспільно-політичного явища покладено концепцію М. Вебера, який розширив вузькоюридичне розуміння легітимності як законності, пов'язав її з авторитетом та визнанням (прийняттям) влади певною частиною суспільства. Проблеми легітимації

влади в демократичних системах, у тому числі й під час виборів, у своїх роботах піднімали такі сучасні західні автори, як Г. Алмонд, П. Бергер, П. Бурдьє, С. Верба, Л. Даймонд, Т. Л. Карл, Т. Лукман, П. Розанвалон, Ф. Фукуяма, Ж.-Л. Шабо, Ф. Шміттер та інші вчені.

Феномен легітимності влади в її філософському, соціологічному та політологічному вимірах став предметом аналізу таких вітчизняних дослідників, як Є. Бистрицький, О. Кокорська, О. Резнік, С. Рябов, О. Серeda, Є. Цокур, О. Шульга та ін. Водночас проблему легітимації політичної влади в ході електорального процесу, на всіх його етапах вивчено недостатньо.

Українськими ученими накопичено значний теоретичний і практично-політичний досвід концептуалізації процесів електоральної участі, який, міститься в працях І. Бекешкіної, В. Бортнікова, О. Вишняка, А. Колодій, І. Поліщука, А. Романюка, Н. Ротар, В. Хмелька, Ю. Шведи та ін. Аналіз форм електоральної участі громадян під час виборів, зроблений дослідниками, дає уявлення про кількісні і якісні показники такої участі, її легітимаційний потенціал тощо.

Вагомий внесок у розробку правового регулювання електорального процесу, його вдосконалення відповідно до європейських стандартів виборів зробили такі науковці та практики, як Я. Давидович, Ю. Ключковський, І. Кресіна, М. Мельник, Є. Перегуда, В. Погорілко, М. Рябець, М. Ставнійчук, В. Шаповал, Ю. Шемшученко й ін.

Легітимація політичної влади безпосередньо пов'язана з її технологізацією, оскільки остання є супутнім продуктом цього процесу або його інструментом. Серед вітчизняних і зарубіжних учених, які плідно працюють у царині дослідження виборчих технологій, потрібно згадати таких дослідників, як М. Афанасьєва, О. Висоцький, А. Баронін, А. Біденко, В. Колесников, В. Лісничий, Є. Малкін, В. Мокан, В. Полторак, Г. Почепцов, Є. Сучков, Є. Хан та ін.

Джерельну базу дослідження складає широке коло документів і матеріалів: Конституція України, законодавчі акти Верховної Ради України, Укази Президента України, Розпорядження Кабінету Міністрів України, міжнародні політико-правові акти; матеріали соціологічних опитувань, моніторинги соціальних змін українського суспільства; матеріали засобів масової комунікації; програми політичних партій; інформаційні матеріали науково-дослідницьких та аналітичних центрів і фондів.

У своїй роботі здобувач спирався на міжнародний доробок у галузі виборчого права Європейської комісії «За демократію через право», відомої як Венеціанська комісія.

Якщо питання вдосконалення нормативно-правової бази легітимації політичної влади у виборчому процесі, її технологізації знайшли адекватне відображення в працях міжнародних та вітчизняних фахівців, то проблема

форм електоральної участі громадян як чинників легітимації політичної влади в електоральному процесі потребує подальшого ґрунтового дослідження.

У підрозділі 1.2 *«Методологія дослідження»* розкрито методологічні підходи щодо вивчення природи легітимності політичної влади загалом і, зокрема, під час виборів.

Легітимність політичної влади за різних режимів та суспільно-політичних умов має різну природу й джерела існування. Базові методологічні засади розуміння явища легітимності закладено в працях М. Вебера, який пов'язував її з певними типами соціальних відносин (ціннісно-раціональна, ціле-раціональна та ін. поведінка). Ж.-Л. Шабо запропонував класифікацію легітимності, виділив такі її основні типи, як демократична, технократична та онтологічна. Якщо демократична легітимність ґрунтується здебільшого на демократичній процедурі, технократична – на техніко-технологічних засобах, то онтологічна – має своєю природою відповідність політичної влади реальним соціальним порядкам, як демократичним, так і ні. В умовах українських реалій ми бачимо поєднання всіх складових частин зазначеної класифікації.

Обґрунтованою є позиція вітчизняного дослідника О. Висоцького, який окреслює чотири підходи до розуміння поняття «легітимація політичної влади»: елітистський (в основі якого – уявлення про легітимність як результат діяльності еліти з виправдання влади), демократичний (визнання з боку суспільства); тоталітаристський (єдність обґрунтування та беззастережного визнання); об'єктивістський (відповідність влади принципам функціонування суспільства чи уявленням його представників).

Важливими в методологічному плані є роздуми відомого французького політичного соціолога П. Бурдьє про обумовленість легітимності влади політичним капіталом, який, за висловом ученого, є формою символічного капіталу, кредитом, заснованим на вірі й визнанні.

П. Розалвалон звертає увагу на особливість електоральної легітимації в сучасних умовах. Так, у «класичну» добу існування представницької системи влади функція виборів означала надання незаперечливого мандату для «вільного» врядування після виборів. Однак сьогодні вибори мають вужчу функцію: вони лише затверджують спосіб призначення правителів і не означають їх апріорної легітимації.

Свідчення важливості проблеми легітимації влади в ході виборів – виділення її сучасними вітчизняними дослідниками як окремого виду легітимності – електоральної легітимності, а відповідно, і електоральної легітимації. У підрозділі обґрунтовано авторську позицію з цього питання, яка полягає в тому, що процес електоральної легітимації влади не збігається хронологічно із законодавчо визначеним періодом проведення виборів –

виборчим процесом. Так, легітимація кандидатів і партій розпочинається задовго до початку офіційного оголошення виборів, а завершальна процедура легітимації – складання присяги кандидатом – уже після закінчення виборів.

У розділі акцентовано увагу на тому, що в умовах згортання ідеологій влада знаходить резерв легітимності в регіонах за допомогою спекулятивного використання чинника регіональної культурно-національної ідентифікації, який активно використовується під час виборів.

У розділ 2 **«Інституційно-правові засади легітимації політичної влади»** висвітлено інституційну структуру та правові засади легітимації політичної влади в електоральному процесі.

У підрозділі 2.1 *«Нормативно-правова база легітимації вищих органів влади»* здійснено аналіз еволюції виборчого законодавства на виборах Президента України та Верховної Ради України в контексті демократизації політичної участі громадян в електоральному процесі як чинника легітимації політичної влади. Показано зміни пріоритетів у пошуку владою нових джерел легітимації. Ідеться про розширення кола офіційних спостерігачів, допуск до участі у виборчому процесі представників громадських організацій та ініціатив, урахування зауважень і побажань міжнародних спостерігачів із демократичних інституцій, зокрема щодо зменшення розмірів грошової застави для кандидатів, ліквідації штучних перешкод для новостворених політичних партій у вигляді їх реєстрації не раніше ніж за рік до виборів, натомість позбавлення невинуватених пільг для політичних партій, які подолали прохідний бар'єр і мали фракції в парламенті, більш широкої участі у виборчому процесі іноземних ЗМІ та ін.

У підрозділі 2.2 *«Інститути та процедури легітимації політичної влади»* розглянуто зміст і тенденції розвитку інституційної структури легітимації політичної влади. Показано легітимаційний потенціал різних типів виборчих систем, аналіз їх переваг та недоліків, ставлення до них українських громадян тощо. Як засвідчує проведення парламентських виборів в Україні, наявні виборчі системи показали свою неефективність у забезпеченні демократичних стандартів виборів. Оптимальною для України, на думку представників експертного середовища, є пропорційна виборча система з відкритими списками.

Здійснено аналіз ролі політичних партій в електоральних процесах. Показано специфіку розвитку партійної системи України, яка полягає в тому, що вітчизняні партії є, радше, технологічними проектами захоплення влади впливовими регіональними елітами та фінансово-промисловими групами. У розділі наведено рейтинги партій, які засвідчують низький рівень довіри до них із боку українських громадян. Показано зв'язок партій із певною ідеологічною платформомою, яку викладено в програмах партій.

Розглянуто кількісні та якісні показники розвитку інституційної структури громадянського суспільства в контексті активізації участі громадських об'єднань та ініціатив в електоральних процесах.

Відсутність масової підтримки вітчизняних політичних партій знижує рівень легітимності їхніх обраних представників. Аналогічну ситуацію простежено й із громадськими об'єднаннями, які поки що не стали визначальним рушієм демократичних змін в організації та проведенні виборів. Натомість роль міжнародних європейських інституцій, зокрема Венеціанської комісії, Бюро демократичних інституцій та прав людини (ОБСЄ/БДПЛ), у процесах забезпечення демократичних стандартів виборів зростає.

Розділ 3 **«Технології легітимації політичної влади»** стосується визначення загальних тенденцій в еволюції вітчизняних виборчих технологій.

У підрозділі 3.1 *«Напрями та засоби використання технологій легітимації політичної влади»* здійснено аналіз сутності сучасних виборчих технологій, принципів їх класифікації, змісту та перспектив розвитку. Залежно від сфери застосування, інструментарію й методології виділяють п'ять типів виборчих технологій: конституційно-правові, організаційно-політичні, інформаційно-комунікативні, психолого-іміджмейкерські,

соціологічні тощо. Однією з найпоширеніших сьогодні є легітимаційна технологія симуляції демократичних змін. Доведено, що технології легітимації політичної влади є специфічною сферою політичної діяльності, своєрідною соціальною інженерією, яка передбачає використання широкого комплексу методів, засобів, моделей і прийомів із метою отримання підтримки та довіри громадян. Головний напрям зазначених технологій – їх віртуалізація й символічна регуляція, зміст яких залежить від особливостей легітимаційних періодів функціонування політичної влади в Україні.

У підрозділі 3.2 *«Змістовні характеристики поширених практик застосування технологій легітимації політичної влади»* розглянуто досвід застосування виборчих технологій під час президентських і парламентських виборів в Україні. Здійснено аналіз широкого спектра технологій, у тому числі й конституційно-правових. Показано, як за допомогою зміни типу виборчої системи, установа розміру прохідного бар'єру та інших законодавчих обмежень великі партії отримують додаткове представництво в парламенті. Значну увагу приділено аналізу специфіки використання адмінресурсу, фальсифікацій зі списками й голосами виборців, застосування

«брудних» виборчих технологій тощо. Наголошено на особливій небезпеці спекуляцій довкола регіональних відмінностей, які призвели до катастрофічних наслідків у долі країни. Простежено перехід від застосування політичними акторами «брудних» технологій маніпулювання масовою свідомістю до використання виборчих технологій маркетингового типу й адресних комунікацій з електоратом.

Розділ 4 «**Електоральна участь громадян як індикатор легітимності політичної влади**» розкриває форми та динаміку змін електоральної участі громадян на виборах Президента України й українського парламенту.

У підрозділі 4.1 «*Форми електоральної участі громадян на виборах Президента України та українського парламенту*» здійснено аналіз основних форм участі громадян в електоральних процесах. Найбільш масовими формами електоральної участі громадян поряд із самим актом голосування є інститут збору підписів на підтримку кандидатів на виборні посади. Однак такий чинник легітимації внаслідок масових фальсифікацій засвідчив свою неефективність – і його поступово замінено інститутом грошової застави. Інша масова форма участі громадян у виборчому процесі – партійні форуми та збори виборців із висування кандидатів, де важливим легітимаційним чинником є законодавче нормування кількості присутніх на цих зборах. Масовою формою електоральної участі громадян є і робота у виборчих комісіях різного рівня, зокрема ОВК і ДВК. Ще одна важлива форма участі громадян в електоральному процесі – їхня діяльність у якості представників кандидатів на виборні посади, їхніх помічників, офіційних спостерігачів від політичних партій та громадських об'єднань на виборах різного рівня тощо.

У підрозділі 4.2 «*Структура електоральних переваг громадян на президентських та парламентських виборах 1991–2014 рр. в Україні*» здійснено аналіз результатів голосування громадян на президентських і парламентських виборах як визначального чинника легітимації новообраної політичної еліти. Зазначено, що структуру електоральних переваг (преференцій) українських виборців обумовлює сукупність економічних, соціокультурних, політичних, ідеологічних, чинників. Їхню дію обумовлено специфікою регіонального розвитку України, особливостями формування владної еліти, напрямками партійно-політичної структуризації тощо.

Зафіксовано певні тенденції електоральної поведінки громадян: зниження виборчої активності; переважання регіональних преференцій виборців, голосування за «своїх» кандидатів і партії, які мають сталі традиції підтримки на регіональному рівні. Ідеологічний чинник у дихотомії «правіліві», за яким політичні сили позиціонувались у 1990-х рр., уже не є вирішальним у 2000-х рр., свідчення чого – низькі показники довіри до таких знакових ідеологічних партій, як ВО «Свобода» та КПУ.

Привертає увагу той факт, що майже всі Президенти України приходили до влади на хвилі достатньо високого рівня довіри, який починали втрачати вже через рік-два після виборів, а напередодні наступних виборів отримували

найнижчі показники. Загалом прихильність населення та електоральний поділ, що ґрунтувався на чинниках ціннісної регіональної ідентифікації населення у 1990-х рр., зберігався й у 2000-х.

У підрозділі 4.3 «*Вітчизняний та міжнародний контроль за виборами*» простежено головні тенденції в діяльності та характері зауважень офіційних міжнародних і громадських спостерігачів на президентських та парламентських виборах в Україні кінця 1990–2000-х рр.

Загалом розрізняють три категорії спостерігачів: партійні місцеві спостерігачі, котрі є прихильниками певної політичної сили або кандидата; громадські місцеві спостерігачі й міжнародні, які мають можливість здійснювати спостереження за посередництвом низки спеціалізованих організацій, установ та інституцій Ради Європи, Європейського Союзу, ОБСЄ, СНД тощо. Парламентські й президентські вибори в Україні викликають значний інтерес вітчизняної громадськості та міжнародної спільноти. Причому від виборів до виборів простежуємо збільшення кількості міжнародних і вітчизняних спостерігачів, які мають офіційний статус. Загалом, виборче законодавство та практика проведення виборів наближаються до європейських стандартів. Водночас деякі положення українського законодавства викликають заперечення міжнародних спостерігачів, зокрема щодо неправомірних обмежень для закордонних ЗМІ, якості виборчих списків, визначення формальної межі допустимих порушень, використання офіційними особами адміністративного ресурсу, застосування «брудних» виборчих технологій тощо. Досі залишається не виконаною рекомендація європейських фахівців стосовно прийняття Виборчого кодексу України, застосування якого сприяло б покращенню та вдосконаленню електорального процесу.

ВИСНОВКИ

Аналіз проблеми легітимації вищих органів політичної влади в електоральних процесах в Україні дав підстави зробити такі висновки та узагальнення.

1. Проблема електоральної легітимації влади в умовах демократичної трансформації передбачає необхідність подальшого дослідження проблеми, як мінімум, у її трьох аспектах. По-перше, визначення структурних елементів (фаз) електорального процесу, а отже, і його меж. По-друге, подальше вивчення інституційного середовища, що забезпечує електоральну легітимацію влади, оскільки в умовах демократичної трансформації ця інституційна структура постійно збагачується. По-третє, узгодження практики проведення виборів на національному рівні за міжнародними

стандартами демократичних виборів з одночасним удосконаленням останніх позитивним досвідом країн, які стають на шлях демократії.

2. Специфіка електорального процесу як чинника легітимації політичної влади в Україні вписується у транзитологічну парадигму переходу країн від авторитаризму до демократії. Вона позначена характерними рисами, притаманними країнам, які перебувають на початковій фазі демократичного переходу.

Методологічне підґрунтя дослідження – соціологічна теорія М. Вебера в частині розуміння змісту легітимності соціального порядку як такого. Доведено, що на сучасному етапі легітимність чинних органів влади зумовлена дією внутрішніх спонук завдяки емоційній відданості людей і поваги до цінностей, які сповідують носії влади, а також цілераціонально, унаслідок особистого інтересу соціальних спільнот, котрі залежать від влади або мають від співпраці з нею певний зиск.

Аналіз концептуальних підходів щодо сутнісних характеристик легітимності політичної влади в сучасних умовах Ю. Хабермаса, П. Розалвалона, Ж.-Л. Шабо, П. Бурдьє та ін. засвідчує органічний зв'язок процесів легітимації політичної влади й демократизації.

Дослідження електорального процесу і як правової, і як політичної категорії має своїм логічним наслідком виокремлення поняття «процес електоральної легітимації політичної влади», оскільки легітимаційні заходи здійснюються й поза офіційно визначеними термінами електорального процесу.

3. Нормативно-правова база політичної легітимації вищих органів влади в електоральному процесі формувалася під впливом двох тенденцій суспільного розвитку – демократичного, спрямованого на демократичні європейські цінності, і посттоталітарного, в основі якого – мінімізація впливу громадянського суспільства на формування органів політичної влади, натомість – прагнення владної еліти до збереження своїх прерогатив. Загалом, простежуємо процес удосконалення виборчого законодавства відповідно до потреб і вимог сучасного політичного процесу, норм міжнародного права, зауважень міжнародних та вітчизняних спостерігачів. Значно підвищено роль політичних партій за одночасного зменшення ролі зборів виборців. Підвищено унормування діяльності офіційних спостерігачів, у тому числі й від громадських організацій. Не витримали перевірки часом деякі форми масового залучення громадян до електоральної практики, зокрема інститут збору підписів на підтримку кандидатів та участь в електоральному процесі трудових колективів. Найбільш гострою проблемою виборчого законодавства залишається його нестабільність.

4. Виявлено інституційну структуру й процедури легітимації політичної влади в електоральних процесах. Вона включає складну систему інститутів,

механізмів і процедур, які в сукупності дають змогу забезпечити належний рівень підтримки з боку населення. Головні серед них – інститут виборів, політичних партій, державних організацій та установ, що забезпечують належну організацію й порядок проведення виборів, а також громадські організації, колективи виборців, міжнародні спостерігачі тощо.

5. Головним напрямом розвитку вітчизняних виборчих технологій є їх віртуалізація та символічна регуляція, зміст яких залежить від особливостей легітимаційних періодів функціонування політичної влади в Україні. Сучасний етап легітимації політичної влади в Україні засвідчує відтворення нею попередніх технологій імітації демократичних реформ з одночасним поширенням популізму, який є важливою складовою частиною дискурсу політичних партій і кандидатів упродовж усього електорального циклу.

Найбільш ефективними технологіями залишаються маніпуляції з виборчим законодавством, використанням адміністративного ресурсу, підкуп виборців грошима, послугами тощо, а також фальшування зі списками й голосами виборців. Водночас намітилася стійка тенденція переходу від «брудних» маніпулятивних технологій до технологій маркетингового типу, адресних комунікацій з електоратом.

6. З'ясовано форми та динаміку змін електоральної участі громадян на виборах Президента України й українського парламенту. Громадяни України відповідно до вітчизняного законодавства мають широкі можливості до участі на всіх етапах виборчого процесу, зокрема, за допомогою голосування, збирання підписів на підтримку кандидатів, участі у висуванні кандидатів на виборні посади, роботи виборчих комісій різного рівня, передвиборчих штабів, агітаційних кампаній, контролю над ходом виборів тощо. Водночас на масштаби участі у виборах впливають негативні тенденції розвитку демографічної ситуації, яка складається в Україні, підвищення рівня міграційної активності населення, наявність актів виходу з громадянства України й ін.

7. Виявлено загальні тенденції в структурі електоральних переваг громадян на президентських і парламентських виборах 1991–2014 рр. Загалом, зафіксовано дуже низький рівень довіри українських громадян до вищих органів влади, у тому числі до Президента України та Верховної Ради України. На зміни в електоральній географії країни відчутно впливає низка чинників, серед яких головними є падіння привабливості ідеологічних уподобань і маніпулятивне використання чинника регіональної ідентифікації виборців, спрямованих на протиставлення електорату окремих регіонів країни. В електоральних симпатіях виборців намітилася стійка тенденція прихильності до центристських політичних партій при одночасному падінні довіри до ідеологічних партій лівого й правого спрямувань.

8. Простежено головні тенденції в діяльності та характері зауважень офіційних міжнародних і громадських спостерігачів на президентських та парламентських виборах в Україні кінця 1990-х – початку 2000-х рр. Загалом, виборче законодавство й практика проведення виборів наближаються до європейських стандартів. Водночас деякі положення українського законодавства викликають заперечення міжнародних спостерігачів, зокрема щодо неправомірних обмежень для закордонних ЗМІ, якості виборчих списків, визначення формальної межі допустимих порушень, використання офіційними особами адміністративного ресурсу, застосування «брудних» виборчих технологій тощо. Досі залишається не виконаною рекомендація європейських фахівців щодо прийняття Виборчого кодексу України, застосування якого сприяло б покращенню й удосконаленню електорального процесу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях з політичних наук:

1. Чубаєвський В. Електоральна легітимація влади в умовах демократичної трансформації / В. Бортніков, В. Чубаєвський // *Studia politologica Ucraino-Polona. Rocznik nauk politycznych.* – № 5. – Zytomierz; Kijow; Krakow, 2015. – S. 55–64.
2. Чубаєвський В. Інститути політичної легітимації влади в електоральному процесі в Україні / В. Чубаєвський // *Наук. вісник СНУ ім. Лесі Українки.* – 2015. – № 11. – С. 13–18.
3. Чубаєвський В. Шляхи та засоби політичної легітимації влади в Україні / В. Чубаєвський // *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії.* – 2016. – Вип. 8. – С. 115–123.
4. Чубаєвський В. Правові підстави участі громадян України на президентських виборах (1991–2014 рр.) / В. Чубаєвський // *Панорама політологічних студій. Наук. вісник РДГУ.* – 2016. – Вип. 14. – С. 218–227.
5. Чубаєвський В. Правові підстави участі громадян України на парламентських виборах (1991–2014 рр.) / В. Чубаєвський // *Держава і право : зб. наук. праць.* – Серія : Політичні науки. – 2016. – № 71. – С. 168–177.

Публікації в інших наукових виданнях:

6. Чубаєвський В. Технології політичної легітимації / В. Чубаєвський // *Політологічні читання імені професора Богдана Яроша : зб. наук. праць.* – Вип. 4. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – С. 166–172.

7. Чубаєвський В. Зовнішньополітична легітимація влади в електоральному процесі / В. Чубаєвський // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф. асп. і студ. (12–13 трав. 2015 р.). – Т. 1. – Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2015. – С. 129–132.
8. Чубаєвський В. Регіональний аспект політичної легітимації влади в Україні / В. Чубаєвський // Регіональна політика: законодавче регулювання та практична реалізація : матеріали Першої міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24–25 лист. 2015 р.) / Київ. нац. ун-т будівництва і архітектури та ін. – Київ; Тернопіль : Астон, 2015. – С. 231–236.
9. Чубаєвський В. Інституційні особливості функціонування сучасних українських політичних партій / В. Чубаєвський // V Всеукраїнські політологічні читання імені професора Богдана Яроша : зб. наук. праць. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – С. 258–264.
10. Чубаєвський В. Вітчизняний та міжнародний контроль за виборами в Україні / В. Чубаєвський // Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. студ та аспір., Чернівці, 7–8 квіт. 2016 р. – Чернівці, 2016. – С. 81–83.
11. Чубаєвський В. Проблема електоральної легітимація політичної влади в Україні у зарубіжній літературі / В. Чубаєвський // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали X міжнар. наук.-практ. конф. асп. і студ. (17–18 трав. 2016 р.). – Т. 3. – Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2016. – С. 190–193.

АНОТАЦІЯ

Чубаєвський В. І. Електоральний процес як чинник легітимації політичної влади в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2016.

У дисертації на базі вивчення сучасної наукової літератури визначено проблемне поле феномену легітимації політичної влади у виборчому процесі, обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження електорального процесу як чинника легітимації політичної влади в Україні. Визначено структуру, зміст та напрями вдосконалення законодавства у виборах Президента України й Верховної Ради України від кінця 1980-х до початку 2000-х рр. Виявлено інституційну структуру та процедури легітимації політичної влади в електоральному процесі. Показано загальні тенденції в еволюції вітчизняних виборчих технологій. З'ясовано форми й динаміку змін

електоральної участі громадян на виборах Президента України та українського парламенту. Розкрито загальні тенденції в структурі електоральних переваг громадян на президентських і парламентських виборах 1991–2014 рр. в Україні. Простежено головні тенденції в діяльності та характері зауважень офіційних міжнародних і громадських спостерігачів на президентських та парламентських виборах в Україні наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр.

Ключові слова: електорат, електоральний процес, виборчі технології, легітимація, Верховна Рада України, Президент України, політичні партії.

АННОТАЦІЯ

Чубаевский В. И. Электоральный процесс как фактор легитимации политической власти в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2016.

В диссертации на базе изучения современной научной литературы определяется проблемное поле феномена легитимации политической власти в избирательном процессе, обосновываются теоретико-методологические начала исследования электорального процесса, как фактора легитимации политической власти в Украине. Определяется структура, содержание и направления совершенствования законодательства о выборах Президента Украины и Верховной Рады Украины с конца 1980-х до начала 2000-х гг. Выявлены институциональная структура и процедуры легитимации политической власти в электоральном процессе. Показаны основные тенденции в эволюции избирательных технологий в Украине. Выяснены формы и динамика электорального участия граждан на выборах Президента Украины и украинского парламента. Показаны тенденции в структуре электоральных предпочтений граждан на президентских и парламентских выборах 1991–2014 гг. в Украине. Рассмотрены определяющие тенденции в деятельности и характере критических замечаний международных и общественных официальных наблюдателей на президентских и парламентских выборах в Украине конца 1990-х – начала 2000-х гг.

Ключевые слова: электорат, электоральный процесс, избирательные технологии, легитимация, Верховная Рада Украины, Президент Украины, политические партии.

SUMMARY

Chubaevs'kyj V. I. Electoral Process as the Factor of Legitimation of Political Power in Ukraine. – As a manuscript.

The thesis on competition of a scientific degree of Ph. D. of political Sciences, specialty 23.00.02 – political institutions and processes. – Ivan Franco L'viv National University, 2016.

The problem field of the phenomenon of legitimation of political power in the electoral process has been defined in the thesis on the basis of the current scientific literature studying; the theoretical and methodological foundations of the study of the electoral process, as a factor of legitimation of political power in Ukraine have been justified. The author's definition of «electoral process of legitimation of political power» has been suggested. The analysis of the electoral process, the political process and the determination of its stage-sequential steps has been implemented.

The structure, contents and directions of improvement of electoral legislation on the elections of the President of Ukraine and Supreme Rada of Ukraine from the late 1980s until the early 2000s have been specified. The evolution of the Ukrainian legislation in the context of the optimizing of the citizens' involvement into participation and control at all stages of the electoral process, its democratization according to the European norms, procedures and standards has been tracked.

The institutional structure and procedures of legitimation of political power in the electoral process has been revealed. The advantages and disadvantages of existing electoral systems, the prospects for implementation of the reformed electoral system in Ukraine have been considered. The analysis of Ukrainian political parties, their influence on the electoral process has been implemented.

The content of the programs of leading political parties from the point of view of their ideological orientation, rationality and populism has been considered. The quantitative and qualitative indicators of development of the institutional structures of civil society in the context of increased participation of public associations in the electoral processes have been considered.

The general trends in the evolution of domestic electoral technologies in the direction of their virtualization and marketization, a gradual shift away from massive use of «the dirty» technologies to the targeted communication have been demonstrated. All the technologies have been classified after the application areas: constitutional-legal, organizational, political, informational and communicational, psychological and image makers, sociological.

The shape and the dynamics of electoral participation of citizens at the elections of the President of Ukraine and the Ukrainian Parliament have been cleared out. The general trends in the structure of electoral preferences of citizens in the presidential and 1991–2014, parliamentary elections in Ukraine have been revealed. It has been indicated, that electoral preferences (preferences) of Ukrainian voters determines the set of economic, socio-cultural, political, ideological and other factors. Their action is due to the specificity of regional

development, peculiarities of formation of the power elite, the directions of the party and political structuring etc.

The main trends in the activities and nature of the comments of the official international and public observers to the presidential and parliamentary elections in Ukraine of the late 1990s-early 2000s have been tracked.

Key words: the electorate, electoral process, electoral technology, legitimation, the Supreme Rada of Ukraine, President of Ukraine, political parties.

Підписано до друку 22.09.2016 р. Формат 60×84 1/16. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Обсяг 0,9 ум. друк. арк. 0,9 обл.-вид. арк.
Наклад 100 пр. Зам. 373. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Винниченка, 14, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.